साहित्यशास्त्रम् - I

BA (Sanskrit)

Course Category: Core **Schedule of Offering: 3rd Semester, 2020-21**

Course Credit Structure: 4 **Course Code- LL114**

Lecture: 4
Tutorial: 0
Practical: 0

Contact Hours per week: 4

Course Instructor:

Dr. M Sudarshan Chiplunkar, Asst. Professor, School of LLS

1. Introduction

साहित्यं नाम प्रथते किञ्चन शास्त्रं यत्र काव्यानां गुणदोषविवेचने अत्यावश्यकानि रस-भाव-ध्वनि-अलङ्कारादीनि तत्त्वानि व्यवस्थितेन विधिना विचार्यन्ते । अस्य शास्त्रस्य अध्ययनं न केवलं काव्यानां किन्तु सर्वविधस्यापि साहित्यस्य औचित्ययुक्तायां समीक्षायां रचनायां वा अनुपमं साहाय्यं विदधाति । तस्मादिदम् अवश्यमध्येयं जिज्ञासुभिः । तदेतन्मनसि कृत्वा साहित्यशास्त्रस्य स्फुटं ज्ञानं साङ्गम् अध्येतॄन् प्रापयितुम् अस्मिन् BA Sanskrit इत्याख्ये पाठ्यक्रमे 'साहित्यशास्त्रम् – I' 'साहित्यशास्त्रम् – II' चेति द्वे पत्रे निर्दिष्टे स्तः । तत्र काव्यलक्षणप्रयोजनादिकं ध्वनिः अलङ्कारः वक्रोक्तिः औचित्यं चैते अस्मिन् पत्रे सङ्गृहीताः भविष्यन्ति । रसभावादिकं रीतिः गुणः दोषश्च द्वितीये पत्रे विचारयिष्यन्ते ।

अस्मिन् पत्रे आदौ तावत् काव्यं नाम किमिति जिज्ञासां समारभ्य तत्कारणप्रयोजनादीनि विमृश्यन्ते । तदनु शब्दवृत्तयः, ध्वनेः लक्षणं प्रभेदाश्च, मुख्यतमाः अलङ्काराश्च विस्तरेण विचार्यन्ते । औचित्यं वक्रोक्तिः चेत्येतावपि सम्प्रदायौ अत्र यथाप्रसङ्गं परिचाय्येते । एतेषाम् अंशानाम् अध्ययनावसरे विद्यार्थिनः अन्येष्वपि साहित्येषु तत्तद्विषयकं विचारं यथा विदध्युः तथा करिष्यते । अनया पद्धत्या एते विचाराः तैः सुगृहीताः भविष्यन्ति ।

2. Course Objectives

अस्य पत्रस्य अध्ययनेन विद्यार्थिनः –

- कस्यचन काव्यस्य नाट्यस्य साहित्यस्य च विमर्शः केनाधारेण कथं कर्तव्यः इति ज्ञास्यन्ति
- साहित्यशास्त्रस्य प्रमुखाणां तत्त्वानां परिचयं प्राप्स्यन्ति ।

- शब्दः वाक्यं वा कथम् अर्थान् अवगमयति इति प्रक्रियां विज्ञातुम्, अभिप्रेतान् अर्थान् स्ववाचि समुचितं निवेशयितुं च समर्थाः भविष्यन्ति ।
- काव्येषु अलङ्काराणाम् अभिज्ञाने क्षमाः भविष्यन्ति । स्वरचनासु वचोवैचित्र्यम् आनेतुम् अधिकान् मार्गान् प्राप्स्यन्ति च ।
- कस्यचन काव्यस्य साहित्यस्य वा व्यवस्थिते विमर्शने आवश्यकीः सामग्रीः लप्स्यन्ते तत्प्रक्रियायां कुशलाश्च सम्पत्स्यन्ते ।

3. Learning Outcome

- Students will be able to differentiate the poetry works from general Sanskrit literature.
- Students will be able to analyse the beauty components of the Sanskrit poetry.
- Students will be able to identify the alankaras in the various poetries.
- Students will be able to identify the specific classification of the Sanskrit poetry.

4. Pre-requisites

पत्रमिदं संस्कृतमाध्यमेनैव प्रवर्तत इत्यतः संस्कृतावगमनसामर्थ्यम् अनिवार्यम् । परीक्षास्वपि संस्कृतमेव माध्यमो भविष्यति । कानिचन काव्यानि (संस्कृतकाव्यानि अन्यभाषाकाव्यानि च काव्यसौन्दर्यदृष्ट्या पठितपूर्वाणि चेत् महते लाभाय स्यात् ।

5. Readings

Essential Readings -

Kuvalayananda of Appaya Dikshita, (2006), Jaya Shankar Lal Tripathi, Chowkhamba Sanskrit Series Office, Varanasi

Kavyaprakasha of Mammata, (2008), Parimal Publications, New Delhi

Dhvanyaloka of Anandavardhana, (2013), Shiv Prasad Dwivedi, Chaukhamba Surbharati Prakashan, Varanasi

Kavyamimamsa of Rajashekhara, (2014), Sri Krishna Mani Tripathi, Chaukhamba Surbharati Prakashan, Varanasi

Sahityadarpana of Vishwanatha, Chowkhamba Sanskrit Sansthan, Varanasi

Choudary, Satya Dev. Glimpses of Indian Poetics. New Delhi: Sahitya Akademi. 2002.

Deshpande, Ganesh Tryambak. Indian Poetics (trans. Jayant Paranjpe) Bombay: Popular Prakashan. 2009.

Ganesh.R. Alamkaarashaastra. (trans. M.C.Prakash) Bengaluru: Bharatiya Vidya Bhavan. 2010.

Raghavan.V. Some Concepts of the Alankara Sastra. Madras: Vasanta Press. 1941/2005.

Sreekantaiyya,T.N. Indian Poetics. (trans. N.Balasubrahmanya) Bangalore: Sahitya Akademi. 2001.

Suggested Readings –

Agrawal, M. M. (1983). The Definition of Poetry (Kāvya-lakṣaṇa). Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute, 64(1/4), 221-225.

Christie, E. (1979). Indian philosophers on poetic imagination (pratibhā). Journal of Indian Philosophy, 7(2), 153-207.

Krishnamoorthy, K. "The Meaning of 'Sahitya': A Study in Semantics." Indian Literature 28, no. 1 (105 (1985): 65-70.

Shulman, D. (2008). Illumination, imagination, creativity: Rājaśekhara, Kuntaka, and Jagannātha on pratibhā. Journal of Indian Philosophy, 36(4), 481-505.

Chari, V. K. (1967). Decorum as a critical concept in Indian and Western poetics. The Journal of Aesthetics and Art Criticism, 26(1), 53-63.

Chari, V. K. (1977). The Indian theory of suggestion (dhvani). Philosophy East and West, 27(4), 391-399.

Krishnamoorthy, K. (1985). 'Dhvani' or Suggestion: A Study in Perspective. Indian Literature, 28(4 (108), 113-122.

Krishnamoorthy, K. (1968). The Dhvanyāloka and its critics. Mysore: Kavyalaya Publishers.

Rajendran, C. (1991). A Study of Mahimabhaṭṭa's Vyaktiviveka. Calicut University.

6. Module-wise topics

Module 1 – काव्यम् – किम्? केन? किमर्थम्?	**12**
Topics –	
काव्यलक्षणम् (भामहः, मम्मटः, विश्वनाथः जगन्नाथः अर्वाचीनाश्च)	03
काव्यपुरुषोत्पत्तिः	01
काव्यकारणम् (दण्डी, मम्मटः, राजशेखरश्च)	01
कारयित्री – भावयित्री	01

काव्यप्रयोजनम् (मम्मटः विश्वनाथश्च) 02

साहित्यशास्त्रस्य सङ्क्षिप्तः इतिहासः 04

Assignment:

कविसमयानां सङ्ग्रहः, प्राचीनेषु आधुनिकेषु च काव्येषु तेषां प्रयोगश्च

Readings -

काव्यप्रकाशः (2008), Parimal Publications, New Delhi
साहित्यदर्पणः
साहित्यवल्लरी
काव्यमीमांसा

Module 2 – शब्दवृत्तयः 12

Topics –

अभिधा 01

लक्षणा (मम्मटः वामनश्च) 01

मम्मटेन प्रोक्ताः लक्षणायाः प्रभेदाः 02

व्यञ्जना – विश्वनाथः 01

शाब्दी व्यञ्जना आर्थी व्यञ्जना च 02

ध्वनिः (आनन्दवर्धनः) 01

ध्वनिकाव्यम् (आनन्दवर्धनः) 02

काव्यानां वर्गीकरणम् (आनन्दवर्धनः) 02

Assignment:

आधुनिके कस्मिंश्चन साहित्ये लक्ष्यार्थ-व्यङ्ग्यार्थानां समीक्षणम्

Readings -

काव्यप्रकाशः of मम्मटभट्टः, (2008), Parimal Publications, New Delhi

काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः of वामनः,

ध्वन्यालोकः,

Module 3 – ध्वनिप्रभेदाः 16

Topics –

लक्षणामूलध्वनिः 02

- जहत्स्वार्थः – अविवक्षितवाच्यः

- अजहत्स्वार्थश्च – विवक्षितान्यपरवाच्यः

अभिधामूलध्वनिः 04

- संलक्ष्यक्रमः
    - शब्दशक्तिमूलध्वनिः
    - अर्थशक्तिमूलध्वनिः
        - वस्तुध्वनिः अलङ्कारध्वनिश्च
- असंलक्ष्यक्रमः 02
    - भावध्वनिः रसध्वनिः इत्यादयः
- व्यञ्जकः – ध्वनिः 02
- ध्वनिविरोधिनः 02
    - कुन्तकः
    - महिमभट्टः
- औचित्यम् 02
- उपसंहारः 02

Assignments:

कस्मिंश्चन काव्ये ध्वनिप्रभेदानाम् अभिज्ञानम्

Readings -

साहित्यदर्पणः
ध्वन्यालोकः

Module 4 – सादृश्यमूलाः अलङ्काराः **12**

Topics –

अवतरणिका 01

उपमैका शैलूषी (चित्रमीमांसा) 01

उपमा – लुप्तोपमा 02

अनन्वयः, उपमेयोपमा, प्रतीपम्, दीपकम् 02

रूपकम् – अभेदः ताद्रूप्यं च 01

उत्प्रेक्षा – वस्तु-हेतु-फलोत्प्रेक्षाः, वाच्या गम्या च 01

अर्थान्तरन्यासः – दृष्टान्तः 01

समासोक्तिः - अप्रस्तुतप्रशंसा 01

अतिशयोक्तिः 02

Assignment:

उल्लेखः, स्मरणम्, ससन्देहः, तुल्ययोगिता, व्यतिरेकः, विषमः, समः, अधिकः & अल्पः

Readings -

कुवलयानन्दः of अप्पयदीक्षितः, (2006), Jaya Shankar Lal Tripathi, Chowkhamba Sanskrit Series Office, Varanasi

Module 5 – श्लेषमूलाः न्यायमूलाश्च अलङ्काराः **08**

Topics –

श्लेषः (प्रकृतः अप्रकृतश्च, सभङ्गः अभङ्गश्च)	01
विरोधाभासः, व्याजस्तुतिः, प्रत्यनीकम्	01
विभावना, विशेषोक्तिः & असङ्गतिः	01
परिसंख्या	01
सङ्करः – संसृष्टिः	02
शब्दालङ्काराः	02

Assignment:

काव्येषु स्थितानाम् अलङ्काराणां समीक्षणम्

Readings -

कुवलयानन्दः of अप्पयदीक्षितः, (2006), Jaya Shankar Lal Tripathi, Chowkhamba Sanskrit Series Office, Varanasi

7. Pedagogy

निर्दिष्टविषयकेन्द्रितम् अध्यापनम् अत्र प्राधान्येन प्रवर्तते । दृश्यश्रव्यमाध्यमा अपि यथाप्रसङ्गम् उपयुज्यन्ते । केचन अंशाः पूर्वसिद्धतापुरःसरं छात्रैरेव प्रस्तोष्यन्ते । छात्राणां हिताय सुखबोधाय च विशिष्टोपन्यासादयः अन्येऽपि अंशाः कदाचित् स्थानं भजेरन् ।

8. Evaluation Pattern

The course will adopt a continuous evaluation scheme. Given below are the components along with their weightage –

Class Participation and Presentation	: 15 %
Assignments	: 20 %
Mid-term Examination	: 25 %
End-Term Examination	: 40 %
Total	: 100 %